Bányai János

Szavakba írott hangok

Parti Nagy Lajos: *A fagyott kutya lába.* Magvető, Budapest, 2006

Parti Nagy Lajos költő és prózaíró – nevezetes drámaszövegek magyarítója – *A fagyott kutya lába* címen megjelent elbeszéléskötetét egyhuzamban és folyamatosan olvastam el, nem úgy, ahogyan máskor elbeszéléskötéseket hol az elején, hol a közepén, hol a végén ütve fel a könyvet, kalandozva olvasok, máskor a tartalommutatóban böngészve először, hogy a nekem tetsző címen közölteket olvassam el hamarabb. Nyilván nem tévedtem, amikor a címadó első elbeszéléstől az utolsóig, a *Teufelhúr* című ig haladva olvastam Parti Nagy Lajos novelláskönyvét, amire az is okot szolgáltatott, hogy a tartalommutató az elbeszélések összefoglalóját adja, nem előre, hogy mit várhat, hanem utólag jelezve, hogy mit kapott az olvasó: hátravetett paratextus, mondhatnám (ön)ironikusan, azaz szakszerűen, holott abban is van igazság, hogy az olvasó legtöbbször a tartalommutatóval kezdi és a szöveggel folytatja, mert így logikus az olvasás rendje. De az olvasás nem egy logikus művelet, nincsen arra előírás, hogyan kell olvasni, milyen sorrendben akár verses-, akár novelláskönyvek szövegeit. Más is amellett szól, hogy Parti Nagy elbeszéléskötetét folyamatosan olvassuk, részint az, hogy sok helyütt Szép Róza az elbeszélő és a történet hőse is egy személyben, igaz, hol kislányként, hol felnőtt megfigyelőként, hol vécésnéniként, ami mit sem változtat azon, hogy a történetek, az elbeszélések hőse és elbeszélője is egy személyben, vagyis egymásba fonja, csokorba köti az elbeszéléseket a lehetőség kapuját tárva fel valamilyen nagyobb szövegszerűség, novellafüzér vagy éppen távolról felsejlő regény felé. És talán az sem mellékes körülmény, hogy a címadó elbeszélés lányszereplője ugyanarra a névre hallgat, mint a kötetzáró elbeszélés lányszereplője, a két Ferike kisasszony, ami azért feltűnő, hiszen a Ferike nem kimondottan lánynév.

Más szóval, *A fagyott kutya lába* cím alá gyűjtött elbeszéléseket nem egymástól függetlenül, hanem egymásra vetítve, egymásban tükröztetve is olvasni lehet, ami egy nagyobb, de formát még nem nyert, vagy már nem nyerő szövegkompozíció irányába mutat. Ennek alapján is mondható, hogy Parti Nagy Lajos amennyit, valójában mindent, a nyelvből merít, annyit,

kevesebbet, a szövegek alakjából is merít, minek folytán a prózai beszéd lehetőségét szélesíti akár a nyelv határain is túlra, oda, ahová csak az értelem nélküli, vagy az éppencsak értelmezhető szavak vezetnek el. Ilyen szöveg a *Nyelvtanulmányfej* című novella, ahol a beszédet írta át mondássá, a mondás pedig közhasználatban levő nyelvkeverék, kísérlet egy nem létező, de már beszélt keveréknyelv, magyar és fonetikusan írott angol szavak, vers és próza, értelmen inneni és értelmen túli szavak keverékére. A művészetben a „tanulmányfej" közismert rajzműfaj, nem feltétlenül portré, legtöbbször ugyanazon fej alakjának több nézetből készült rajza, keresés tehát, kísérlet, amolyan előzetes művelet, amit nem követ mindig a befejezett arckép. A régiek készülődtek tanulmányfejekkel akár tömegjelenet-, akár portréfestésre. Parti Nagy e műfajnév elorzásával a nyelvet tanulmányozza, ezzel együtt és egyszerre a nyelv grammatikai meg ontológiai határait szélesíti a beszéden túli mondás felé, hogy a nyelv mégis, mindenek ellenére mondható legyen. Például az ilyen szavak: *dzsekpot, luketmízed, fakjú*, ilyen szókapcsolatok: *baromira full, karton redbull,* az ilyen mondatok: *Alpacsínó éjjel nappal, Ami itt nem amcsi, annak uncsi* mondható nyelvi alakzatok, és a nyelv mai állása szerint értelmezhetők is. Nem értelmetlen közlések, hiszen nyelvtani szabályosságukhoz aligha férhet kétség, és jelentésük kibogozásához sem kell túl nagy erőfeszítés, meg – ami a legfontosabb – mondhatók is. Főként pedig írhatók. Minthogy mondhatók és írhatók, a nyelvi határon belül vannak, befejezetlenül is készek, vagy készen lehetnek, miként a tanulmányfej rajzműfajának példái.

De a tanulmányfej ars poetica is, csuklógyakorlat és próbatétel, miként a *Nyelvtanulmányfej* című novella is az. Parti Nagy Lajos éppen ebben az írásban mutatja meg, hogyan bánik a nyelvvel, akár azt is mondhatnám, megmutatja, hogyan bánik el a nyelvvel. Elbeszéléseit ugyanis alapvetően a nyelvvel való bánásmód határozza meg. Szavak, gyakorta használt szólások, sok közhely akár a nyelv történeti rétegéből, akár jelenéből, rétegnyelv és tájnyelv, irodalmi és nem irodalmi záró- meg idézőjelek jutnak szóhoz Parti Nagy mondás-novelláiban, anélkül azonban, hogy ezáltal megbélyegeződnének, vagy használatuk tiltás alá rendelődne. Parti Nagy költőként és prózaíróként nem nyelvművel, hanem a nyelvet műveli, nem pallérozza, hanem szó szerint műveli, ahogyan a földet művelik, szántja, ássa, kapálja, miközben gyomlálja is, hogy terméshez juthasson. Termés pedig a mű: vers és próza, megannyi „nyelvtanulmányfej". Versemlékek, közmondások, ismert vagy kevésbé ismert szólások, aztán egy elmúlt kor nyelvhasználata, parolák, feliratok eredeti, de legtöbbször átírt változatban, csak annyira átírtan, hogy még szabad szemmel felismerhetőek és olvashatók legyenek. Más írók az átéltet, a megéltet, a látottat vagy hallottat nevesítik és tárgyiasítják történetbe, a történeteket szövegesítik, Parti Nagy a nyelvet, a nyelvhasználatot magát avatja történetté és szöveggé is egyúttal.

Eközben érdemes odafigyelni arra, hogy mondás és írás Parti Nagy elbeszéléseiben találkozik, de nem mindig esik egybe. Minthogy novelláiban legtöbbször maguk a hősök szólalnak meg, az írás az elbeszélővel együtt látszólag „lefokozódik", vagy legalábbis háttérbe szorul. „Hangzók" Parti Nagy novellái, mert a megszólaló, a történetmondó hős szavába és mondatába Parti Nagy beleírja az amúgy főként csak hallható hanghordozást és hangsúlyozást, aminek különösen fontos szerepe van a párbeszédes bekezdések megformálásában, hiszen legtöbbször nem választja el a beszélgetők szólamait írásjel, így mondataik megkülönböztethetősége a hanghordozás szövegbe írására marad, ami a „lefokozott" írást ismét fontos szerephez juttatja. A szóhasználat, a mondatszerkesztés, a szórend változatossága egyéníti a beszélőt, nem a szerzői vagy narrátori közbeszólás. Az elbeszélő így magára marad, szövegen kívülre kerül, és idegenné válik. Idegensége azonban nem semlegesség, szövegen kívülre kerülése nem önfelszámolás. Azon ugyanis, ahogyan a szövegbe, az alakok szólamába és a párbeszédekbe láthatatlanul beleíródik hangszín és hanghordozás, az elbeszélő nagyon is rajta tartja a tekintetét: ott van, jelen van, és éppen ambivalens jelenlétével teszi az elbeszélést magát sajátlagossá, könnyen megkülönböztethetővé. Nem szellemesre fogott nyelvjátékok, szóficamok, kifordítások Parti Nagy mondatai, bár derültséget is okozhatnak, hanem az érzelmek és értelmek kimondhatóságának próbatételei.

Vagyis a narrátor kívülálló és jelen is van egyszerre, miközben távolról figyeli a nyelvben történőt. Az elbeszélést mások mondják, és akinek mondják, az is a másik. A címadó elbeszélésben a sérült egyenruhaszabó az orvosnak, a másodikban az egykori emigráns bálnamutogató valahol Olaszországban, nem is tudni kinek, a lugasban nyárdélután spriccerezők egymásnak, aztán karácsonykor fenyőfáért az erdőbe menet Szép Róza mondja el angyallátomásait, majd azt a következő elbeszélésben, hogy miért nem ejtette ki ötven éve „azt, hogy szüret", mert akkor – ötven évvel korábban – szíve választottja talpa alatt szőlőtaposás közben tányérakna robbant a kádban, valamennyire másképpen a bitumi ember a vonaton, ez is talán Szép Róza gyerekkori története, miként a *Halvacsora* is az, ahol Csora Rozáliát látjuk a lavór felett tisztálkodni, akinek neve a „halvacsora" két utolsó szótagjából képződik, majd annak története, hogy mi látható „Sóhay Frigyes főhadnagy, állambiztonsági fényképész gonddal és szeretettel exponált felvételén", azután ahogyan Szép Róza hallja a nyakkendők között nap mint nap válogató férfi történetét Szabó Ludmillával... Nem frappáns történetek ezek, majdnem köznapiak, mindenhol előfordulhat ilyesmi, ott is, ahol baj van, ott is, ahol nincs baj. Nem is a történet kedvéért mondott szövegek Parti Nagy Lajos novellái, de hosszabb elbeszélései sem azok, hanem a nyelv miatt készülnek nem akármilyen nyelvi anyagból. A nyelv a kötet legjobb novelláiban valóban anyagszerű, szigorú formáltsága és alakítottsága teszi azzá. Anyagszerűsége

a novellák retorizáltságának és stilizálásának függvénye. Parti Nagy nem formálásra váró anyagként kezeli a nyelvet, hanem anyaggá teszi a megformált műfaj által. A novella határait is a nyelv anyagszerűvé alakítottsága vonja meg. Sokszor mintha nem is a történetet mondó személy, a szöveg alakja, a novellahős mondaná el a történetet, hanem maga a nyelv, ahogyan az első mondatban indul, a következőben folytatódik, majd véget ér ott, ahol a történetnek és a nyelvnek is vége szakad. Nem mintha nem lenne folytatható, hiszen folytatható történetek Parti Nagy történetei, viszont a nyelv befejezi őket, gyakorta csattanóval. A *Van baj mindenhol* „nyelvhomályban" kezdődik ilyen mondatokkal: „Tudja, Madám, hogy csak egy bonctermi ruhatárban lehet ilyen szürke a reggel? De még ott is, csókolom, egy-egy piros kardigán, egy Telemázlis reklámszatyor, vidáman csöpögő csap, valami ott is van, s nem csak a száraz fenyőtűk neszelése a szalagparkettán éjjel-nappal, nem ez a mókusfűrész. Úgyhogy, isten bocsássa meg, én nyitott porszívóval alszok, madám, azóta föltétlenül a kinyitott porszívómmal." Ezt a „háromnegyedes irhakabátot, valamint fekete napszemüveget" viselő férfi mondja Szép Rózának a csarnok illemhelyének ajtajában, mert Szép Róza, a „Madám", ebben az elbeszélésben éppen vécésnéni, aki előtt az, „hogy mióta van ez az *azóta*, kis részletekben bontakozik ki a nyelvhomályból", és a madám „már összerakva adja tovább" a történetet feljegyző kívülálló elbeszélőnek, esetleg valaki másnak, mert „folyton az jár a fejében (Szép Rózának), hogy nem kéne-e valakinek szólni egy hivatalos helyen", ott talán érteni fogják, „miért". A bonctermi ruhatár reggeli szürkéjével jelzett „nyelvhomályból" bontakozik ki és jön elő Parti Nagynak minden története. Nem a motívumok láncolatát írja, nem a kezdet többé-kevésbé logikus folytatását, csupán arra törekszik, hogy a nyelvhomályból a létezésnek valamely bizonyítéka előkerüljön. A múlt valamely eseményére fény derüljön, arra például, hogy miért nem jó, vagy miért nem lenne jó megütni a főnyereményt. Aztán, hogy *A bányamosodás* alól hogyan kopik ki lassan, de biztosan a talaj. Ez utóbbi elbeszélés, a kötet egyik terjedelmesebb írása, eltérően a többitől, majdnem időszerű, az elmúlt rendszer képtelenségeit, rablásait, fenyegetéseit formálja történetté, miközben itt sem a gyarlóságok felemlegetése, hanem a nyelv, főként a nyelv hiánya és eróziója uralja a szöveg felületeit. A nyelv uralma a történetmondás felett legközvetlenebbül a kötetzáró *Teufelhúr* című elbeszélésben figyelhető meg. A névadásban, a helyszínek leírásában, a hangulatfestésben, a jelzett és a jelöletlen idézetekben régi bedekkerek lapjairól, elfeledett versek és nóták citálásában, ősidők óta ismert és mégis ismeretlen, mintha Mikszáth, mintha Krúdy írásaiból idekeveredett zenészek, tanítók, bivalyőrzők, zsokék és elkényeztetett úrilányok, meg ravasz szobalányok, főurak és cselédek világának hiteles lakóin. Közben Parti Nagy írásai mind sorra valami különös, vigyorral elegy kacagással telítődnek fel, valamilyen fanyar humorfélével, amely humor

és irónia nem a történetből, hanem – mint ebben az írásmódban minden más – a nyelvből ered, és csak a nyelvvel van függő viszonyban. Talán posztmodernnek mondják ezt a beszédmódot, vagy éppen posztmodern utáni modernségnek. Ki tudná ezt megmondani.

Ami bizonyos, hogy *A fagyott kutya lába* kötetbe gyűjtött novellákban a történet összeér a grammatikával, a mondás az írással. A *Varádics* című novella harmadik bekezdése így hangzik: „A hang, amit hallunk, nem tudni, honnan származik. Jöhet a bakterházból, de akár a Varádics fűrésze alól is, suhogó és rekedt, fölcsapó és elcsukló hasbeszéd, a mondatvégeken olykor határozott reccsenéssel, ahogy a fosznideszka eltörik, vagy ahogy műanyag kólásüveggel csapkodnak egy ablakpárkányt." A kötet kisszámú leírásainak egyike ez, ezért feltűnő, ahogyan feltűnő a bekezdést kezdő mondat többes száma is. A többes szám itt a kívülállóké, azoké, akik nem vesznek részt a történetben, nem szemtanúi a történetnek, hanem a hangok hallói. A hangok részletezése aztán egyenes vonalban vezet a bekezdés legfontosabb szaváig, a „mondatvégeken" szóig. A „fölcsapó és elcsukló hasbeszéd" mondatvégei esnek egybe a reccsenéssel, a fosznideszka törésével: így akad egymásba történet és írás, hang és írás, kint és bent. Parti Nagy elbeszéléstechnikája egészében e különneműek egymásba ékelődésére épül. Eközben tisztán láthatók történet és grammatika kötésének csomópontjai, aminthogy tisztán hallható a novellahős alakjának és hanghordozásának egybecsengése.

Ebből következően Parti Nagy Lajos valóságot idéző, fantasztikumot meg álmot egybejátszó, többször anekdotára utaló, esetleg egészen groteszk történetei csupán a nyelvtan – ami minden, hangsúly és hanghordozás, szóválasztás és mondatszerkesztés, fejezetek elosztása meg az idézés grammatikája is – viszonylatában érvényesek, és csak a nyelvtan – szemiotika és szemantika – felől értelmezhetők. Nincs itt se jellemzés, leírásra is ritkán akadni, pedig amint a novellák hősei megszólalnak, és mindig megszólalnak, senki másra nem bízzák történetük elbeszélését, főként nem a szerzőre, de a narrátorra sem, hanem maguk mondják, mondják a magukét, és mondásukban nyomban meg is jelennek. Van ebben valami drámai, holott színpad nélküli drámahősök Parti Nagy novelláinak hősei. Ezzel a fordulattal Parti Nagy sikeresen kerülte el mind az én-, mind az ő-elbeszélés hagyományát (és csapdáit), kerülte el továbbá az elbeszélői leírás és a szerzői közbeszólás gyakorlatát, hogy így teljesen megtisztítva a prózát minden poétikai sallangtól, a magig jusson el: a létezés még mindig lehetséges történeteiig. Mert a kötet minden írásában éppen a létezés kérdése és esélye merül fel. Szakadék szélén állnak Parti Nagy novelláinak hősei, de a szakadék szélén áll maga a novellaírás is. Belesüppedhet a mondás és a mondások ingoványába, a *Nyelvtanulmányfej* akár nyelvvesztésnek is mondható keserűségébe, mert a létezés kiélezett helyzetei a történetmondást is kérdésessé teszik. Ahol történet van,

ott létezés is van, ahol a történet belevész a mondásba, és csupán mondásként létezik, ott maga a történet is vesztésre áll. Amikor Parti Nagy a kötet vége felé a *Hiénaesztrád* és *A testaranyozó* groteszk történetekben a novellaírás és a történetírás végpontjáig jut el: mintha innen már semerre se vezetne út, akkor egy újabb fordulattal hozzáér a magyar novellaírás hagyományához, Mikszáth, Krúdy, a „varázslók és mákvirágok" írásainak emlékéhez, és teljes történetet mond, majdhogynem hagyományos elbeszélést, visszaszerezvén a novellaírásnak mind az elbeszélhetőség, mind a referencia polgárjogát. A kötetzáró *Teufelhúr* – a címe is bizonyítja – egyetlen pillanatra sem fordul el a mondással és írással nyelvből képzett történettől, meg is teremti a novella nyelvének anyagszerűségét, de elbeszélői eljárását megkísérli a magyar novellaírás hagyományában visszhangoztatni. És kiderül, Parti Nagy kísérlete, miközben megtartja magát az írás és nyelvvesztés szakadékának szélén, újraírja a hagyományos novellát neves fürdőhelyekkel, főurakkal és főpincérekkel, zenészekkel és nótaszerző tanítókkal, és – persze – nagy mulatozásokkal, ivászatokkal meg látványos közösülésekkel, versidézetekkel, fürdőkalauzok és bedekkerek mondataival... A kötetzáró elbeszélésben minden együtt van, ami igazi esély az igazi irodalomra. Nem írtak magyarul mostanában a *Teufelhúr*nál jobb elbeszélést. Pontosabban, jobb emlékezést a múlt irodalmára, amely emlékezésben a nosztalgiának is kitüntetett helye van.

Említést kell tenni Parti Nagy Lajos novellaírásának erotikájáról is. Nem csupán az erotikus motívumokról, bár világosan kimondja, hogy melyik női nemi szerv körül forog a világ, meg hogy mi járatban van egy éjszakába nyúló délutánon Ferike kisasszony a zsokéval, meg hogy melyik testrészét mossa a lavór felett Csora Rozália... Parti Nagy szókimondó. Hanem arról az erotikus homályról, arról az erotikus tüllfüggönyről, ami az ő nyelvformálását beárnyékolja és belengi. Parti Nagy úgy nyúl a nyelvhez, ahogyan a testhez szokás nyúlni. Úgy teszi anyagszerűvé a nyelvet, ahogyan az erotikus képzetek és álmok születnek. És attól sem riad vissza, hogy nyelvhasználatát a perverzió felé hosszabbítsa meg. Rejtélyes mozdulatai ezek Parti Nagy írásművészetének: ahogyan egymásba ékelődik mondás és írás, úgy ékelődnek egymásba a test szavai és nedvei, jól láthatóan és mégis elhomályosítva... A jó nevű fürdőpanzió magas rangú vendégei a panzió szamarainak üzekedését látják meg a reggeli ködben. Így látható meg Parti Nagy Lajos novellavilágának a nyelv alakításában felismerhető titokzatosan vonzó erotikája is.